

УДК 338.1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

О.Б. Наумов, д.е.н., професор

Херсонський національний технічний університет, Херсон, Україна

Наумов О.Б. Концептуальні засади інституційного регулювання стратегічного розвитку агропромислового виробництва в Україні.

Статтю присвячено обґрунтуванню концептуальних засад формування інституційного середовища стратегічного розвитку агропромислового виробництва в Україні. Визначено особливості функціонування сільського господарства України. Розглянуто проблеми взаємодії аграрного та промислового секторів економіки. Визначено основні принципи, на яких повинна ґрунтуватися державна економічна політика у відношенні до розвитку агропромислового виробництва.

Ключові слова: виробництво, агропромислове виробництво, концепція, стратегія, економічна політика

Naumov O.B. Conceptual framework of institutional regulation of strategic development of agricultural production in Ukraine.

The article is devoted to substantiation of conceptual principles of institutional frameworks strategic development of agricultural production in Ukraine. The features of the functioning of agriculture in Ukraine. The problems of interaction between the agricultural and industrial sectors. The basic principles which should be based on national economic policy in relation to the development of agricultural production.

Keywords: production, agricultural production, concept, strategy, economic policy

Проблема вибору стратегічних підходів та стимулювання економічного розвитку України є одною з пріоритетних на теперішній час. Процес розвитку господарського комплексу країни має багатомірний характер та охоплює глибокі зміни в усіх сферах: економічній, соціальній, політичній, інституціональній та технічній. Цей процес має відбуватися на основі ефективного використання основних факторів виробництва: природних ресурсів, капіталу та робочої сили. Розвиток економіки держави, повинен спиратися на науково обґрунтовану стратегію та ретельно опрацьовану структурну політику. Перш за все мають бути вірно визначені і сформульовані цілі та принципи економічної політики, що безпосередньо впливають з національних економічних інтересів.

Недостатня розробленість концепцій, стратегій та моделей розвитку у більшій мірі відображається на економічно слабкішій ланці економічної системи – сільському господарстві, яке є збитковим в умовах ринку України і, тим більше, у відношенні до світової системи ринку. Тривалий час аграрний сектор виконував роль донора. Диспаритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, який бере початок ще з соціалістичного періоду, відкидає сільськогосподарське виробництво у сферу неефективних навіть на внутрішньому ринку країни. Деформована структура сучасної економіки України, головним чином, сформована в умовах закритої економічної системи, коли внутрішні економічні відносини повністю регулювалися державою.

Аналіз публікацій. Питанням обґрунтування стратегії розвитку економіки в цілому та окремих галузей присвячені численні праці вчених. Одні з них пропонують застосувати досвід інших країн в сфері соціально-економічних та організаційних перетворень господарського комплексу [1-3]. Інші, навпроти, вказують на неможливість прямого запозичення досвіду інших країн у перетворенні господарства [4].

Теоретичні основи стратегічного розвитку агропромислового комплексу країни та окремих регіонів є недостатньо опрацьованими. Сьогоднішні політичні та наукові дебати щодо визначення стратегічних альтернатив економічного розвитку зведені до вибору економічної системи, або вибору геоорієнтирів інтеграції.

Сучасний етап розвитку економіки України потребує відповідної теоретичної основи розвитку, на якій можна було б ґрунтувати економічну політику держави.

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад формування інституційного середовища стратегічного розвитку агропромислового виробництва в Україні.

Вклад основного матеріалу. Прагнення до формування відкритої економіки, до інтеграції у світове господарство, відповідає, в першу чергу, інтересам економічно розвинених країн. Але, такий шлях підриває нестійку економіку країн, що відстають у розвитку господарства. Оскільки вітчизняна продукція здебільшого поступається за конкурентоспроможністю іноземним товарам на зовнішньому та внутрішньому ринках, формування відкритої інтегрованої економіки вважаємо передчасним. Концепція державного регулювання економіки повинна базуватися на засадах захисту власного виробництва від іноземної конкуренції.

Державна політика протекціонізму, яка надає змогу підвищувати конкурентоспроможність вітчизняного виробництва та концентрувати значний виробничий капітал середині країни, повинна замінити політику вільної торгівлі, яка сприяє наповненню вітчизняного ринку іноземними товарами та заважає розвиватися внутрішньому виробництву.

В цілому, відносно результатів діяльності галузей економіки України, сільське господарство є неконкурентоспроможним, воно нерентабельне внаслідок впливу багатьох об'єктивних та суб'єктивних чинників. Застаріла техніка та технології, несприятливі природно-кліматичні умови, відсутність у належній кількості власних джерел сировини, палива та енергії, визначають додаткові витрати, а звідси й більший рівень собівартості вироблюваної на території України продукції.

До причин погіршення стану галузі можна віднести: перехід до ринкових умов без відповідного державного регулювання; втрата узгодженості роботи виробничої системи «сільськогосподарське виробництво – первинна обробка – харчова та легка промисловість»; втрата зацікавленості сільгоспвиробників у вирощуванні багатьох видів сільгоспсировини через диспаритет цін. Однак, незважаючи на кризу у галузі та труднощі, пов'язані з відродженням українського аграрного виробництва, аналітики позитивно оцінюють шанси його відродження, оскільки агропромислове виробництво залишається привабливим для інвесторів [8].

Одним з найбільш вагомих чинників, що зумовлюють низьку конкурентоспроможність сільського господарства є природно-кліматичні умови виробництва. Клімат України має складний нестійкий характер, спостерігаються високі перепади температури, нерідко відбуваються заморозки, засухи. Середня температура повітря взимку нижче нуля. Потепління навесні настає з третьої декади березня, однак воно може перериватися вторгненням холодних арктичних вітрів. Природне середовище України потребує спеціальних захисних засобів для життя та діяльності людини (опалюване житло, теплий одяг, посилене харчування тощо).

Клімат для рослинництва визначає термін визрівання культур, а для тваринництва – можливість безстілового утримання тварин. В умовах України, через холодні зими, неможливе безстілове утримання тварин, яке практикується у країнах з більш м'яким кліматом. У рослинництві ж ми можемо спостерігати регулярне вимерзання озимих культур.

Україна знаходиться у другому територіальному поясі, тоді як більшість території Європейської частини Росії відноситься до першого. Слід зазначити, що вартість будівництва будівель та споруд сільськогосподарського та промислового призначення у другому територіальному поясі більше ніж у першому на 5%, житлових будинків – на 6%. Більшість регіонів України, як і Росії, належать до II кліматичного району, а південні області – до III кліматичного району. Вартість будівництва у II та III кліматичних районах більша на 10% та 2%, відповідно, ніж у IV, до якого, до речі, відносяться Узбекистан, Туркменістан та країни Кавказу і Закавказзя. Суворий клімат визначає необхідність будувати морозозахисні, відповідно дорожчі, споруди з товстими стінами та опаленням. Частка стін, наприклад, у вартості будівництва будівель для тваринництва складає близько 23-25%, а на частку опалення та вентиляції приходиться 7-16% [5, 6].

Кліматичні умови тісно пов'язані із таким важливим чинником, як капіталомісткість сільського господарства, що характеризує вартість робіт по будівництву будівель та споруд, інженерних комунікацій, створенню технічних засобів, технологій. В цілому цей фактор суттєво впливає на доходність сільськогосподарського виробництва України.

За чинником паливно-енергетичних ресурсів відзначається висока перевитрата через енергомісткість виробництва, застарілу техніку, відсутність реального контролю та жорсткого режиму економії.

Ще одним важливим чинником, що негативно впливає на конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва України є транспортні витрати. Щодо чинника транспортних витрат слід сказати, що транспортні витрати як позагосподарчі, так і внутрішньогосподарчі є надто високими. Порівняно низькі врожаї та великі посівні площі сприяють збільшенню транспортних витрат, а тому зменшенню ефективності сільськогосподарського виробництва.

Заробітна плата, на яку згоден середньостатистичний український сільськогосподарський робітник, в умовах України не вистачає на просте відтворення робочої сили. До того ж не виплати заробітної плати стали хронічними у сільській місцевості, що не стимулює працю, зумовлює зниження її продуктивності. Аналіз витрат праці на виробництво сільськогосподарської продукції в Україні та США показує, що продуктивність праці у сільському господарстві США у розрізі культур приблизно у 8-20 разів вища порівняно з Україною [7].

Отже, головною причиною низької конкурентоспроможності вітчизняної продукції на ринках є порівняно високий рівень витрат на її виробництво. У таких умовах вітчизняна продукція може бути конкурентоспроможною тільки на внутрішньому ринку за умов обмеження імпорту. Конкуренція вітчизняних виробників, що здійснюють виробничу діяльність у рівних умовах має сприяти розвитку галузей та економіки в цілому. Протекціонізм надає можливість вітчизняним виробникам покривати вищі витрати виробництва. Розумна, науково обґрунтована політика протекціонізму, має бути застосована до виробництв, продукція яких сьогодні є неконкурентоспроможною на внутрішньому ринку країни, що створить умови для їх економічного розвитку.

Іншою важливою основою формування ефективної стратегії розвитку агропромислового виробництва повинна стати підтримка процесів спеціалізації, що дозволить зменшувати витрати виробництва та використовувати ще один резерв для розвитку.

Україна є аграрно-індустріальною країною, тому для забезпечення сталого розвитку її економіки необхідно підтримувати пропорційність між темпами зростання промислового та сільськогосподарського виробництв. При цьому слід враховувати особливість аграрного виробництва, яка полягає у тому, що сировина та напівфабрикати сільськогосподарського походження мають річний період відтворення. Необхідність використання сировини протягом усього періоду відтворення, для забезпечення безперервності промислового виробництва, потребує створення річних сировинних запасів. Аграрна сфера є інертною. Інертність полягає у її повільному реагуванні на зміни у промисловому виробництві. Тому, для забезпечення розширеного відтворення необхідно, щоб розвиток сировинної бази випереджав розвиток промисловості, а це вимагає тіснішої взаємодії між сільським господарством та промисловістю. Але, такого рівня співпраці важко досягнути в умовах багатогалузевого господарства.

Прискорення формування у господарствах вузьковиробничої спеціалізації з обмеженою кількістю культивованих культур має сприяти підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва. У спеціалізованих господарствах раціонально використовуються матеріальні та фінансові ресурси, повніше реалізується професіоналізм господаря або колективу, досягається висока товарність виробництва.

На початку 30-х років ХХ століття рівень спеціалізації сільського господарства України був достатнім і забезпечував постійне збільшення середньорічної продуктивності сільськогосподарського виробництва. У врожайності зернових в ті роки не відзначалося суттєвої різниці в Україні та у розвинутих капіталістичних країнах. У післявоєнні роки різниця між продуктивністю сільського господарства України та країн Заходу поступово але невпинно збільшувалася, особливо у виробництві продуктів тваринництва. Формалізація у 70-80-х роках багатьох економічно і соціально важливих позицій управління розвитком народного господарства держави, відобразилася на рівні спеціалізації, зокрема, сільського господарства, де зміна профілю діяльності потребує менших капіталовкладень ніж у промисловому виробництві [7].

В сьогоднішніх умовах спеціалізацію сільського господарства під сировинну базу наявних переробних підприємств вважаємо ефективною, оскільки вона дозволяє скоротити тривалість процесів організації виробництва та зменшити витрати на виробництво одиниці продукції. Однак, спеціалізація сільського господарства не виключає можливості диверсифікувати виробництво. Розумна, обмежена диверсифікація повинна бути пов'язана, переважно, із сезонністю сільськогосподарського виробництва.

Ринкові відносини вимагають від підприємств аграрного сектору функціонувати в умовах вільного ціноутворення. Проте, досвід діяльності аграрного сектору економіки розвинутих країн свідчить про те, що він ніде у світі не може нормально функціонувати без державної підтримки через сезонність виробництва.

Отже, найважливішим завданням, що повинне бути вирішене сьогодні для прискорення розвитку сільського господарства нашої країни, є докорінна зміна відношення до аграрного виробництва і формування відповідної стимулюючої політики. Протекція держави для такої галузі є об'єктивно необхідною. Необхідно створювати сприятливі умови для залучення підприємницького капіталу у село, формувати систему контролю за державними дотаціями та здійснювати консультації з питань використання власного капіталу господарств. Економічний захист потребує регулювання відносин аграріїв з підприємствами, що є споживачами сировини, та з підприємствами, що є постачальниками засобів виробництва та надають різного роду послуги. Розподіл доходів між підприємствами аграрної, промислової сфер та торгівлі повинен бути взаємовигідним. Це стимулюватиме розширення виробництва на всіх ланках технологічного ланцюга виробництва товарів і надасть можливість узгодити потужності виробництв.

Визначення необхідних обсягів продукції, її асортимент, якість, рівень цін, терміни та умови постачання має здійснюватися за ринковим механізмом. Держава повинна забезпечити ефективну діяльність товаровиробників на ринку та запобігати монополізації, використовуючи економічні важелі, правові норми та організаційні заходи. Отже, державна економічна політика повинна базуватися на наступних основних принципах:

- забезпечення захисту внутрішнього ринку товарів, вітчизняне виробництво яких має можливість та перспективи розвитку;
- обмеження або заборона імпорту окремих видів продукції та запобігання експорту капіталу з країни;
- стимулювання вільної конкуренції виробників на внутрішньому ринку;
- поглиблення спеціалізації в середині країни між підприємствами та регіонами;
- забезпечення збалансованості та пропорційності розвитку промислового та сільськогосподарського виробництв.

Вітчизняне аграрне виробництво має суттєві резерви підвищення ефективності шляхом концентрації посівів та спеціалізації господарств, підвищення якості продукції, шляхом оптимізації відношення витрат на переробку сировини та розподілу прибутків між аграрною та переробною промисловістю, активізації селекційної роботи. Але, для підвищення ефективності аграрного виробництва недостатньо тільки удосконалювати технологічні процеси та використовувати резерви переробного виробництва. Необхідно

переглянути відносини між підприємствами аграрної та промислової сфер, стимулювати структурні зрушення у комплексі на засадах взаємовигідного співробітництва між підприємствами для забезпечення сталого розвитку. Ці процеси повинні відбуватися на основі поглиблення інтеграції аграрного та промислового виробництва. Інтеграція промисловості та сільськогосподарського виробництва сировини може здійснюватися у різних формах, але найбільш ефективною формою інтеграції можна вважати стратегічний альянс.

Можливості стимулювання розвитку аграрного виробництва та переробних галузей промисловості багато в чому залежать від розробки механізму інституційного регулювання процесів інтеграції виробництв. Цілеспрямовані дії у напрямку зміни економічного стану виробництва треба здійснювати поетапно:

I етап: Оцінка передумов прийняття рішення щодо стратегії диверсифікації.

II етап: Причинно-наслідковий аналіз господарської діяльності підприємств, які претендують на об'єднання у інтегрованій структурі.

III етап: Прийняття рішення щодо можливості та доцільності співробітництва суб'єктів.

IV етап: Визначення мети, місії, об'єктів співробітництва.

V етап: Розробка програми створення і розвитку національних інтегрованих аграрно-промислових формувань – стратегічних альянсів.

VI етап: Реалізація, координація і контроль стратегії розвитку.

Державне регулювання розвитку галузей і виробництв в Україні традиційно здійснюється на основі програмного підходу. Державна програма розвитку агропромислового виробництва повинна вміщувати наступні структурні елементи, що відображують напрямки регуляторної політики розвитку інтегрованих аграрно-промислових формувань:

- правові заходи – врахування думки колективів виробництв, створення необхідної юридичної документації та контрактних основ спільної діяльності, формування принципів управління альянсу та кодексу етики ділових відносин між учасниками альянсу;
- організаційні заходи полягають у організації процесу реалізації стратегічної програми, визначенні детального плану-графіку виконання робіт і термінів;
- фінансово-економічні заходи – оцінка сумарної ефективності інтеграції виробництв, визначення необхідних витрат та джерел ресурсів, визначення показників ефективності залучення ресурсів.
- виробничо-технічні заходи – усунення непотрібних технологічних переходів існуючих виробництв (транспортування, зберігання та інших), створення підпрограми технічного розвитку всього технологічного ланцюга з метою гармонізації всієї єдності;
- соціальні заходи – вони, в основному, визначаються розширенням чисельності робочих місць та забезпеченням гідної мотивації робітників.

Завершальною стадією процесу формування програми створення і розвитку національних агропромислових альянсів є впровадження у національно-господарську систему, створення системи управління розвитком альянсів і оцінка ефективності роботи даної програми.

Успішна реалізація програми з встановленими «віхами», які треба досягти, і принципами дій залежить від забезпечення у задані терміни чіткою організацією, координацією і контролем роботи. Різка ускладнення всіх процесів функціонування виробництв через участь у інтеграційному процесі великої кількості зацікавлених сторін (виробничих колективів) потребує пошуку і створення нових організаційних форм управління розвитком, які дозволяють ліквідувати відсутність спільності стадій процесу. У розвитку інтеграційних процесів вказану роль мають отримати контрольовані державою управлінські центри, яким слід надати функції координації і контролю реалізації стратегії розвитку, надання технічної, маркетингової, інформаційно-пошукової та іншої допомоги, екологічної діяльності, проведення робіт щодо удосконалення всієї системи альянсу всередині країни та за кордоном.

Висновки. Аграрні виробники України сьогодні працюють в умовах високої ризикованості землеробства та тваринництва, здійснюють значні витрати на виробництво сільськогосподарської продукції. Як правило, їх доходи не покривають здійснені витрати. Найважливішими завданнями інституційного регулювання розвитку агропромислового виробництва в нашій країні, є:

- докорінна зміна відношення до аграрного виробництва і формування відповідної стимулюючої політики;
- сприяння інтеграційним процесам у системі виробництва та переробки аграрної продукції;
- активізація інноваційного розвитку агропромислового виробництва;
- подолання диспаритету цін на аграрну й промислову продукцію не лише організаційно-економічними, але й адміністративними методами;
- вирішення соціальних проблем села.

Подальші дослідження у даному напрямку необхідно проводити у напрямі формування стратегії розвитку агропромислового виробництва на вказаних принципах, розробки регіональних та галузевих програм реалізації стратегії, конкретизацію елементів державних програм розвитку агропромислового виробництва, визначення інструментів регулюючого впливу.

Abstract

The choice of strategic approaches and stimulating economic development of Ukraine is one of the priorities at present. The development of the state economy should be based on scientifically based strategy and carefully processed structural policies.

Lack elaborated concepts, strategies and development models displayed a greater extent economically weaker link of the economic system – agriculture unprofitable in the marketplace and Ukraine, especially in relation to the global market system. The reasons for the deterioration of the industry include: the transition to market conditions without adequate government regulation; loss of coordination of the production system "agricultural production – primary processing – food processing and light industry"; loss of interest of farmers in the cultivation of many species through farmers disparity in prices. The main reason for the low competitiveness of domestic products on the market are relatively high cost of its production. In such circumstances, domestic products can be competitive only in the domestic market in terms of import restrictions.

Domestic agricultural production has significant potential for raising efficiency through specialization and concentration of crop farms, improve product quality by optimizing the ratio of costs of raw materials and distribution of income between the agricultural and processing industry, enhance breeding. Ukraine farmers are working under high risk of agriculture and livestock, carry significant costs of agricultural production. Typically, their incomes do not cover the expenses made. Determined that the most important tasks institutional regulation of agricultural production in our country are: fundamental change in relation to agricultural production and the development of an appropriate enabling policies; promotion of integration processes in the production and processing of agricultural products; innovative revitalization development of agricultural production; overcoming the disparity in prices for industrial products and agricultural not only organizational and economic but administrative methods; solving social problems of the village.

JEL Classification: O 13.

Список літератури:

1. Онищенко А., Остапенко Т. Аграрные преобразования в странах Центральной и Восточной Европы // Экономика Украины, 1994. – №8. – С. 3-12.
2. Радченко Е., Сайфулин Ю., Сурков М. Экономические реформы Бразилии и внешняя торговля с Украиной. // Экономика Украины. – 1996. – №12. – С. 69-76.
3. Коропецкий И.С. Перспективы экономического развития Украины в сравнении с Францией // Экономика Украины. – 1993. – №6. – С. 80-88.
4. Голдстоун Дж. Теории революции: революции 1989-1991 годов и траектория развития «новой» России // Вопросы экономики. – 2001. – №1. – С. 117-123.
5. Общая часть к сборникам укрупненных показателей восстановительной стоимости зданий и сооружений, имеющихся в учреждениях и организациях, состоящих на государственном бюджете. М.: Энергия. – 1971. – 25 с.
6. Сборник № 2 укрупненных показателей восстановительной стоимости зданий и сооружений сельскохозяйственного назначения для переоценки основных фондов на 1 января 1973 года. М.: Издательство «Колос». – 1972. – 320 с.
7. Кузьяк Б. Специализация сельского хозяйства в условиях рыночной экономики. // Экономика Украины. – 1995. – №4. – С. 53-59.
8. Гришова І.Ю. Пріоритетні напрями реструктуризації як метод підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / І.Ю. Гришова // Економічний простір. – 2015. – №100. – С. 125-135.
9. Gryshova I. The development of the competitive positions of the agrarian production enterprises / Innovative approaches in the management of competitiveness of business: collective monograph. / Edited by A. Berezin, M. Bezpartochnyi, in 2 vol. / ISMA University. – Riga: "Landmark" SIA, 2016. – Vol. – p. 113-124.
10. Гришова І.Ю. Роль консюмеризму в соціально-економічних процесах / І.Ю. Гришова, Т.Л. Шестаковська // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. – № 6. – С. 75-82.

References:

1. Onishchenko, A., & Ostapenko, T. (1994). Agrarnyye preobrazovaniya v stranakh Tsentralnoy i Vostochnoy Yevropy [Agrarian transformations in the countries of Central and Eastern Europe]. *Ekonomika Ukrainy – The Economy of Ukraine*, 8, 3-12 [in Russian].

2. Radchenko, Ye., Sayfulin, Yu., & Surkov, M. (1996). Ekonomicheskiye reformy Brazili i vneshnyaya trgovlya s Ukrainoy [Economic reforms of Brazil and foreign trade with Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – The Economy of Ukraine*, 12, 69-76 [in Russian].
3. Koropetskiy, I.S. (1993). Perspektivy ekonomicheskogo razvitiya Ukrainy v sravnenii s Frantsiyey [Prospects of economic development of Ukraine in comparison with France]. *Yekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 6, 80-88 [in Russian].
4. Goldstoun, Dzh. (2001). Teorii revolyutsii: revolyutsii 1989-1991 godov i trayektoriya razvitiya "novoy" Rossii [The theory of revolution: the 1989-1991 revolution and the trajectory of the development of the "new" Russia]. *Voprsy ekonomiki – Issues of the economy*, 1, 117-123 [in Russian].
5. Obshchaya chast k sbornikam ukрупnennykh pokazateley vosstanovitelnoy stoimosti zdaniy i sooruzheniy, imeyushchikhsya v uchrezhdeniyakh i organizatsiyakh, sostoyashchikh na gosudarstvennom byudzhete [The general part of the collection of enlarged indicators of the replacement cost of buildings and structures available in institutions and organizations that are on the state budget] (1971). M.: Energiya [in Russian].
6. Sbornik № 2 ukрупnennykh pokazateley vosstanovitelnoy stoimosti zdaniy i sooruzheniy selskokhozyaystvennogo naznacheniya dlya pereotsenki osnovnykh fondov na 1 yanvarya 1973 goda [Collection number 2 of the enlarged indicators of the replacement cost of agricultural buildings and structures for the revaluation of fixed assets as of January 1, 1973]. (1972). M.: Izdatelstvo "Kolos" [in Russian].
7. Kuznyak, B. (1995). Spetsializatsiya selskogo khozyaystva v usloviyakh rynochnoy ekonomiki [Specialization of agriculture in a market economy]. *Ekonomika Ukrainy – The Economy of Ukraine*, 4, 53-59 [in Russian].
8. Hryshova, I.Yu. (2015). Priorytetni napryamy restrukturyzatsiyi yak metod pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ahrarykh pidpryyemstv [Priorities restructuring as a method of improving the competitiveness of agricultural enterprises]. *Ekonomichnyy prostir – Economic space*, 100, 125-135 [in Ukrainian].
9. Gryshova, I. (2016). The development of the competitive positions of the agrarian production enterprises. Innovative approaches in the management of competitiveness of business. A. Berezin, M. Bezpartochnyi (Eds.). ISMA University. Riga: "Landmark" SIA, 113-124 [in English].
10. Gryshova, I.Yu., & Shestakovska, T.L. (2016). Rol konsyumerizmu v sotsialno-ekonomichnykh protsesakh [The role of consumerism in the socio-economic processes]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Scientific Proceedings of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 75-82 [in Ukrainian].

Надано до редакційної колегії 17.06.2017

Наумов Олександр Борисович / Oleksandr B. Naumov

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Концептуальні засади інституційного регулювання стратегічного розвитку агропромислового виробництва в Україні. О. Б. Наумов // *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. – 2017. – № 2 (2). – С. 33-38. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/ejoru/2017/No2/33.pdf>